

Manon Moerman

Het episcopaat van Servaas de Quinckere, zevende bisschop van Brugge (1630-1639)¹

"[Servaas de Quinckere] is... een der minst begrepen en meest raadselachtige figuren gebleven die ooit de bisschoppelijke zetel van Brugge bekleed hebben²."

Servaas de Quinckere.

Bron: A. SANDERUS, *Flandria Illustrata*, deel I, p. 222.

- ¹ Dit artikel is gebaseerd op mijn masterscriptie geschreven aan de Universiteit Gent onder het promotorschap van prof. dr. R. Vermeir; M. MOERMAN, *Een bisschop onder vuur: het episcopaat van Servaas De Quinckere, zevende bisschop van Brugge (1630-1639)*, 112 p.
- ² J. DELBAERE, 'Petrus Deschoemakere, pastoor te Rumbeke van 1622 tot 1646', in: *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis gesticht onder de benaming Société d'Emulation te Brugge*, 93 (1956), p. 111.

Het historisch onderzoek naar de kerkelijke en religieuze elite tijdens de Vroegmoderne Tijd in het algemeen en naar de bisschoppen in het bijzonder is de laatste jaren op de achtergrond geraakt. Historici besteden vandaag de dag meer aandacht aan de kleine man, het godsdienstig en zedelijk leven vanuit een *bottom-up* perspectief waarbij de lekgemeenschap centraal staat³. Een van de weinige ‘recente’ voorbeelden van een bisschopsstudie die kan worden aangehaald is het onderzoek van Craig Harline en Eddy Put naar de ambtstermijn van aartsbisschop Mathias Hovius⁴. Bijgevolg was ook het episcopaat van de Brugse bisschop Servaas de Quinckere tot nog toe niet het voorwerp van uitvoerig onderzoek. Bovenstaand citaat van Jozef Delbaere is een van de weinige verwijzingen naar deze bisschop. Een dertigtal jaar later stelde Marc Therry dat het episcopaat van De Quinckere “*vanuit contra-reformatorisch oogpunt, niet onverdienstelijk*” was, maar verder onderzoek moest worden gevoerd naar deze figuur⁵. Michel Cloet haalde in 2007 dan weer bijzonder hard uit naar De Quinckere en schrijft het volgende: “*Hij is de enige van alle Brugse bisschoppen wier persoonlijk gedrag schandaal verwekte. Al tijdens de eerste jaren van zijn episcopaat onderhield hij een ongepaste en later zeer ergerniswekkende relatie met zijn huishoudster. [...] De Quinckere was ontoegankelijk voor zijn priesters en onhandelbaar. Hij verwaarloosde ook een aantal essentiële pastorale taken*”⁶. Het leek ons dus hoog tijd om de activiteiten van deze figuur eens van nabij te onderzoeken.

In deze bijdrage zullen we een blik werpen op het episcopaat, de ambtstermijn, van Servaas de Quinckere, zevende bisschop van Brugge tussen 1630 en 1639. Wat heeft De Quinckere al

3 M. CLOET, ‘Een kwarteeuw historische produktie betreffende de religieuze geschiedenis van de Nieuwe Tijd’, in: *Trajecta. Tijdschrift voor de geschiedenis van het katholieke leven in de Nederlanden*, 4 (1995), p. 208, 220.

4 C. HARLINE & E. PUT, *Verloren schapen, schurftige herders. De helse dagen van bisschop Mathias Hovius 1542-1620*, Leuven, 2002, 287 p.

5 M. THERRY, *De dekenij Roeselare (1609-1649). Bijdrage tot de studie van de katholieke hervorming in het bisdom Brugge*, Leuven, 1983, p. 58.

6 M. CLOET, ‘Het algemeen profiel van de Brugse bisschoppen voor 1800’, in: *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, 144 (2007), p. 242-243.

dan niet verwezenlijkt in deze periode van negen jaar waarin de Contrareformatie hoogtij vierde? We zullen in de eerste plaats proberen te achterhalen of De Quinckere goed op de hoogte was van wat er in zijn bisdom gebeurde en of hij regelmatig de verschillende parochies in zijn diocees bezocht. Er zal vervolgens worden onderzocht hoe zijn relatie verliep met de Brugse geestelijkheid (dekens, parochiepriesters en reguliere geestelijken). Ook zijn verhouding met de Brugse officialiteit (kerkelijke rechtbank) wordt kort besproken. Ten slotte gaan we ook dieper in op de “*ongepaste en zeer ergerniswekkende relatie met zijn huishoudster*” waar Cloet het over heeft.

Het bronnenmateriaal waar we ons in dit onderzoek op hebben gebaseerd, bestaat in de eerste plaats uit de *Acta Episcopatus* van Servaas de Quinckere⁷. Het betreft vier registers waarin *grosso modo* drie soorten documenten terug te vinden zijn⁸: (1) De officiële beslissingen van de bisschop zoals het benoemen van dekens, pastoors en onderpastoors; (2) beknopte verslagen van de visitaties aan de parochies en kloosters binnen het bisdom Brugge; (3) talrijke gedrukte en ingeplakte omzendbrieven waarvan de inhoud sterk varieert: aankondigingen van processies, vastenbrieven, aansporingen voor gebeden voor publieke of politieke doeleinden, enz. Vervolgens hebben we ook de correspondentie van internuntius Richard Pauli-Stravius (1633-1642) geraadpleegd. Hij berichtte in zijn brieven aan kardinaal Barberini te Rome regelmatig over de (vaak controversiële) handelingen van Servaas de Quinckere. Tenslotte hebben we ons ook gebaseerd op briefwisseling tussen de bisschop en andere religieuze en wereldlijke figuren. Zowel in het Bisschoppelijk als in het Rijksarchief te Brugge en in het Algemeen Rijksarchief te Brussel is relevant archiefmateriaal teruggevonden dat ons heeft geholpen bij het voeren van dit onderzoek.

7 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B16-19. Voor het jaar 1636 zijn er, om onbekende reden, geen *Acta* voorhanden.

8 M. CLOET, 'De acta van de Brugse en de Gentse bisschoppen voorzien van indices (resp. voor de periode 1567-1952 en 1584-1833)', in: *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, 130 (1993), p. 18-20.

Religieus en politiek kader

Het episcopaat van De Quinckere kan slechts ten volle begrepen worden wanneer we eerst kort stilstaan bij de religieuze en politieke gebeurtenissen die eraan zijn voorafgegaan. In de eerste plaats dienen we hier te wijzen op de oprichting van 14 nieuwe bisdommen in 1559. Hierdoor werd een direct contact tussen de bisschop en de lokale, parochiale kerken mogelijk. Vier jaar later, in 1563, sloot het concilie van Trente bovendien zijn werkzaamheden af. Hierin werd onder meer de bestuurlijke organisatie van de Kerk grondig hervormd. De rooms-katholieke Kerk werd een hiërarchisch en piramidaal georganiseerde instelling. De parochiepastoor vervulde hierin een sleutelrol. Kandidaten werden voortaan grondig opgeleid in diocesane seminaries, pastoors werden verplicht in hun parochie te verblijven, hun persoonlijke levenswandel diende exemplarisch te zijn en ze dienden de celibaatsverplichting strikt na te leven. De pastoors stonden onder het onmiddellijke toezicht van een deken, die aan het hoofd stond van een beperkt aantal parochies en een belangrijke schakel vormde tussen de bisschop en de parochiepastoor⁹.

De politieke gebeurtenissen in de zestiende en het begin van de zeventiende eeuw hebben de toepassing van de Tridentijnse besluiten in de Zuidelijke Nederlanden aanzienlijk vertraagd¹⁰. Sinds 1568 was het katholieke zuiden van de Nederlanden in oorlog met het protestantse noorden. Pas bij de aanvang van de zeventiende eeuw groeiden er concrete vooruitzichten op een vredesperiode. In april 1607 werd een wapenstilstand van acht maanden met het noorden getekend. In 1609 werd vervolgens het Twaalfjarig Bestand afgesloten dat een welkome pauze bracht in deze langdurige oorlog. Van het staakt-het-vuren in 1607 werd door aartsbisschop Mathias Hovius alvast dankbaar gebruik gemaakt om een

9 R. VERMEIR, *Een inleiding tot de geschiedenis van de Vroegmoderne Tijd*, Wommelgem, 2008, p. 123-125.

10 M. CLOET, 'Antoon Triest, prototype van een contrareformatorische bisschop, op bezoek in zijn Gentse diocesis', in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 91 (1976), p. 395.

provinciaal concilie te organiseren in Mechelen, waarin talrijke besluiten werden genomen om de beslissingen van het concilie van Trente om te zetten in de praktijk. Dankzij het Twaalfjarig Bestand konden deze besluiten vanaf 1609 ten volle in onze contreien worden doorgevoerd, met de steun van de aartshertogen Albrecht en Isabella. In 1621, na het overlijden van aartshertog Albrecht, kwamen de Zuidelijke Nederlanden opnieuw onder Spaans bewind en werd koning Filips IV de nieuwe landsheer. Deze terugkeer naar de Spaanse kroon viel samen met het einde van het Twaalfjarig Bestand en een hervatting van de vijandigheden met het noorden tot 1648.

Invloed op het bisdom Brugge

De oorlogssituatie tussen 1568 en 1609 had een zeer grote invloed op het bisdom Brugge: er waren in vergelijking met elders meer kerken verwoest die langer op een herstel moesten wachten, er waren minder priesters en priester-kandidaten en de dekens liken later dan in andere bisdommen hun verplichtingen te hebben opgenomen¹¹. Ook na afloop van het Twaalfjarig Bestand kreeg het bisdom het opnieuw zwaar te verduren. Vooral 1631 was hierin een zeer bewogen jaar. Begin juni stonden de Hollanders voor de poorten van de stad en dreigden ze Brugge binnen te vallen. Dankzij een vlugge opmars van het Spaanse leger en de aanwezigheid van een groot aantal Spaanse soldaten binnen de stadsmuren kon een rechtstreekse confrontatie worden vermeden¹². Na deze crisissituatie werd de stad in de daaropvolgende jaren opnieuw enkele malen opgeschrikt door het oorlogsgeweld¹³. Ook de streek rond Brugge bleek onder het episcopaat van De Quinckere bijzonder onveilig. In zijn *visitatio ad limina* schrijft hij dat de zomer van 1634 werd gekenmerkt door buitengewone wreedheid (“*extra-*

11 M. CLOET, ‘Het bisdom Brugge van 1559 tot het einde van de 17de eeuw: de con-
trareformatie en het katholiek herstel: inleiding’, in: M. CLOET (red.), *Het bisdom
Brugge (1559-1984). Bisschoppen, priesters, gelovigen*, Brugge, 1984, p. 30.

12 R. BOTERBERGHE & T. COLOM AGUILAR, ‘Brugge in 1631 bedreigd en ontzet’, in:
*Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis gesticht onder de benaming
Société d’Emulation te Brugge*, 115 (1978), p. 82, 95.

13 Zo liet De Quinckere op 4 september 1633 publieke gebeden instellen “*u[er]-
staen[de] dat den Vyandt wederomme poocht gewelt te ghebruycken op de Stede van
Brughe.*” (BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B16, f. 256’).

ordinaria Saevitia”) en spreekt de bisschop over een inval van de vijand in de noordelijke parochies van het bisdom waarbij enkele parochiepriesters gevangen werden genomen¹⁴.

In de historiografie gebruikt men de laatste decennia liever niet meer de term “Contrareformatie” - dit zou te veel impliceren dat het gaat om een anti-beweging tegen het protestantisme zonder een eigen dynamiek. Men maakt in de plaats meer gebruik van het begrip “Katholieke Reformatie”. Gezien de ligging van Brugge in het frontliniegebied met het noorden typeert de term Contrareformatie de religieuze beweging in dit diocees echter het best. Marc Therry schrijft hier het volgende over:

“Sommigen hebben het liever over een katholieke reformatie. [...]

Het gaat alvast niet op voor het bisdom Brugge en andere streken die grenzen aan protestants gebied. Daar voelt men gedurende de hele zeventiende eeuw de ogen van “de ketters” in de rug. De strijdbaarheid en het verweer tegen andersdenkenden spelen niet alleen mee bij de geboorte van de contrareformatische kerk op het Concilie van Trente (beëindigd in 1563), maar zijn ook anderhalve eeuw later nog springlevend¹⁵.”

De oorlogsomstandigheden tasten tenslotte ook de welvaart van de bevolking in het Brugse diocees fel aan. Reeds in 1630 was er sprake van een verregaande verarming van de inwoners van het bisdom. Daarmee gepaard stak in de eerste helft van de zeventiende eeuw de “*haestighe siecte*” regelmatig de kop op - hiermee werden de long- en builenpest bedoeld die de mensen heel onverwacht troffen en snel leidden tot de dood. Onder meer in de periode 1631/1632-1638 kreeg het bisdom met hevige uitbraken te kampen¹⁶.

Het is duidelijk dat Servaas de Quinckere de bisschopszetel van Brugge betrad in een bijzonder moeilijke periode voor het diocees. Enerzijds was er de constante dreiging van de protestanten en de regelmatige uitbraken van de pestepidemie. Anderzijds diende hij zich in deze moeilijke tijden te profileren als een bisschop die met veel toewijding en enthousiasme de hervormingen in zijn bisdom ten uitvoer bracht. In een handgeschreven brief uit 1634 schreef

14 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B185, fardé 9.

15 M. THERRY, *De religieuze beleving bij de leken in het 17de-eeuwse bisdom Brugge (1609-1706)*, Brussel, 1988, p. 11.

16 THERRY, *De religieuze beleving*, p. 140-141.

De Quinckere alvast dat hij streefde naar een hervorming van het hele bisdom, geïnspireerd door de principes van het concilie van Trente¹⁷. Volgens Marc Therry is dit echter door “*de onbuigzaamheid en het opvallend gemis aan tact*” van De Quinckere, alsook door het feit dat zijn persoonlijke leven niet onbesproken bleef, allesbehalve rimpelloos verlopen¹⁸. Zoals reeds aangehaald ontbreekt een grondige studie naar het episcopaat van De Quinckere. In deze bijdrage zullen enkele belangrijke elementen uit zijn episcopaat worden belicht, om ten slotte te worden getoetst aan de stellingen die eerder over De Quinckere werden ingenomen.

FAMILIALE ACHTERGROND EN PRE-EPISCOPALE LOOPBAAN

In 2012 schreef Noël Geirnaert reeds een korte bijdrage in dit tijdschrift over de afkomst van Servaas de Quinckere. Uit zijn onderzoek is gebleken dat De Quinckere werd geboren op 6 april 1569 als oudste zoon van Jacob de Quinckere, een eenvoudige houtbewerker, en Margriete De Mol¹⁹. Later kreeg het echtpaar De Quinckere nog een zoon, Franskin, en twee dochters, Grietkin en Maykin. Na het voortijdig overlijden van Margriete (in 1575) hertrouwde vader De Quinckere met Tannekin Heggelinc bij wie hij nog twee dochters verwekte: Lippen en Cathelinken²⁰. Volgens Geirnaert startte Servaas De Quinckere in 1581, het jaar waarin zijn vader overleed, een opleiding met het oog op het priesterschap te Brugge²¹. In 1585 kreeg hij vervolgens een uitgelezen kans om de zelfgeschreven tekst *Gratulatio De Reductione Brugensium* voor te dragen voor een select hoogstaand publiek met onder meer de toenmalige bis-

17 BRUGGE, *Bisschoppelijk archief*, B184, fard 7. Eigenhandig geschreven brief van De Quinckere aan Jan Catulle, kanunnik van de collegiale Onze-Lieve-Vrouwekerk van Condé: “*neque etiam conveniens fuit in hoc rerum statu et considerantes difficultates quas pro reformatione totius dioecesis nostrae patimur [...]*”.

18 M. THERRY, ‘Servaas De Quinckere’, in: CLOET, *Het bisdom Brugge*, p. 67.

19 In het Vaticaanse benoemingsdossier wordt de vader van Servaas de Quinckere een *ouvrier de bois* genoemd (L.-A. JADIN, *Procès d’information pour la nomination des évêques et abbés des Pays-Bas, de Liège et de Franche-Comté d’après les Archives de la Congrégation Consistoriale*, Rome, 1929, p. 124).

20 N. GEIRNAERT, ‘De afkomst van de Brugse bisschop Servatius de Quinckere (1569-1639)’, in: *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, 149 (2012), p. 231.

21 A.-C. De Schrevel beweert echter dat De Quinckere in 1580 samen met zijn ‘*protecteum*’ uitweek naar Saint-Omer, toen Brugge werd ingenomen door de calvinisten en aldaar werd onderwezen door jezuiten (A.-C. DE SCHREVEL, ‘Quynckere, Servais De’ in: *Biographie Nationale*, dl. XVIII, Brussel, 1905, k. 516).

schap van Brugge, Remi Drieux²². Dit was voor De Quinckere een unieke kans om een veelbelovende kerkelijke carrière aan te vatten. Tussen 1593 en 1621 vervulde De Quinckere verschillende kerkelijke functies²³. Dankzij de steun van Georges Vanden Berghe, priester van de Onze-Lieve-Vrouwkerk te Brugge, kreeg De Quinckere een beurs toebedeeld om filosofie te studeren aan de Universiteit van Leuven. Op 17 april 1593 werd hij in Leuven tot priester gewijd, waarna hij op 23 november 1594 de graad van licentiaat in de theologie te Leuven ontving. Op voorstel van de toenmalige bisschop van Brugge, Matthias Lambrecht, werd De Quinckere op 25 september 1596 gegradueerd kanunnik van het kapittel van Sint-Donaas. Bovendien werd hij in november van datzelfde jaar aangesteld tot deken van Damme, een functie die hij zou vervullen tot juli 1610. Daarnaast oefende De Quinckere tussen 1598 en 1622 de functie uit van aartspriester. Als gedelegeerde van het kapittel was hij vervolgens ook in 1611 betrokken bij de oprichting van het priesterseminarie onder bisschop de Rodoan, waar hij tussen 1618 en 1622 actief zou zijn als docent in de theologie.

Op 8 juni 1622 werd De Quinckere, door de kanunniken van het kapittel verkozen tot deken van Sint-Donaas. Zijn functie als docent in de theologie aan het seminarie werd vanaf 23 september 1622 overgenomen door de dominicaan Hyacinthus Huselius. Als deken van Sint-Donaas liet De Quinckere zich vooral opmerken door zijn onbuigzame standpunt over de verkiezingsprocedure van de gedeputeerden van de Brugse clerus in de Staten van Vlaanderen²⁴. De Quinckere (en bij uitbreiding de Brugse geestelijkheid) bleek een voorstander van de verkiezingsprocedure *per classis*, waarbij men een gedeputeerde kon kiezen per bisdom. De Gentse clerus had daarentegen eerder een voorkeur voor de ver-

22 GEIRNAERT, 'De afkomst', p. 232.

23 Het overzicht dat volgt is geen resultaat van eigen onderzoek maar is gebaseerd op de bijdrage van M. THERRY, 'Servaas de Quinckere', in: CLOET, *Het bisdom Brugge*, p. 67.

24 E. FEYS, *De geestelijkheid in de Vlaamse volksvertegenwoordiging (1596-1648)*, Leuven (licentiaatsverhandeling KU Leuven), 1982, 240 p.; IDEM, 'De kerkelijke vertegenwoordiging in de Staten van Vlaanderen. Samenstelling en werking (1596-1648)', in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 100 (1985), p. 405-426.

kiezing van gedeputeerden in een algemene vergadering van de geestelijkheid van de drie bisdommen. De spanningen hieromtrent traden in de zomer van 1622 heel sterk op de voorgrond²⁵.

De Brugse bisschop Antoon Triest werd op 10 juli 1620 overgeplaatst naar het bisdom Gent, waar hij op 15 maart officieel bezit nam van zijn nieuwe zetel. De opvolger van Triest, Denijs Stoffels, bevond zich op dat moment, in afwachting van de pauselijke bekrachtiging van zijn benoeming, nog in Antwerpen. Christoffels was sinds 1617 verkozen als *primarius* gedeputeerde en De Quinckere als *secundarius* gedeputeerde in de Staten van Vlaanderen. Gezien de afwezigheid van Christoffels en de drukke agenda van De Quinckere, die het bestuur *sede vacante* op zich nam in het bisdom Brugge, moest er dringend een plaatsvervanger worden aangewezen. Hierop besliste Triest dat de Gentse kanunnik, Frans van Gistel, voorlopig als gedeputeerde van de Brugse geestelijkheid kon zetelen²⁶. Dit kon echter op bijzonder weinig begrip rekenen vanwege de Brugse clerus, die zelf een gedeputeerde wilden aanwijzen en geen inmenging duldden van hun vroegere bisschop. De Quinckere had, als deken van Sint-Donaas een heel belangrijke invloed op de standpunten van de kanunniken tijdens de kapittelvergaderingen. Volgens Feys moet dan ook De Quinckere verantwoordelijk worden gesteld voor de impasse in 1622 onder de geestelijkheid in de Vlaamse volksvertegenwoordiging. Antoon Triest zou De Quinckere in het kader van deze discussie “*een zeer ondankbaar man*” noemen. Pas met de inbezitneming van de bisschopszetel door Christoffels kon een compromis worden bereikt in deze kwestie²⁷. Het is duidelijk dat De Quinckere al geen onbesproken figuur was op het moment dat hij de Brugse bisschopszetel zou bekleden. In de heisa rond de benoemingsprocedure in de Staten van Vlaanderen krijgen we al een staaltje te zien van zijn onbuigzame en koppige karakter.

25 FEYS, 'De kerkelijke vertegenwoordiging', p. 407-408, 412 en 415.

26 *Ibidem*, p. 420.

27 FEYS, *De geestelijkheid*, p. 101-102.

Benoeming

In de bul *Super Universas* (1559) kregen koning Filips II en zijn opvolgers het benoemingsrecht voor de bisschoppen in alle bisdommen, behalve Kamerijk. De paus behield voor zichzelf wel het recht van bekrachtiging. Zonder een pauselijke bekrachtiging had de benoeming van een bisschop geen waarde²⁸. Tussen 1621 en 1633 (de periode tussen het overlijden van haar echtgenoot, aarts-hertog Albrecht en haar eigen overlijden) benoemde landvoogdes Isabella zeven bisschoppen, waaronder Servaas de Quinckere.

Op 6 augustus 1629 overleed Denijs Stoffels, zesde bisschop van Brugge, en op 23 augustus van dat jaar stuurde de landvoogdes een brief naar de verschillende bisschoppen met de vraag om twee à drie nieuwe kandidaten voor te stellen die men geschikt achtte voor het bisschopsambt²⁹. Vervolgens zond de landvoogdes op 31 oktober 1629 een brief naar paus Urbanus VIII waarin ze Servaas de Quinckere, deken van de kathedrale kerk van Sint-Donaas, voorstelde en benoemde tot bisschop van Brugge³⁰.

De pauselijke bekrachtiging van de benoeming werd steeds voorafgegaan door een kerkelijk onderzoek, het informatieproces. Dit proces bestond uit twee vragenreeksen, een eerste betrof de hoedanigheden van de kandidaat, een tweede de toestand van het bisdom. Het onderzoek naar De Quinckere werd geleid door nuntius Fabio de Lagonissa. Volgens Cloet kunnen deze informatieprocessen echter niet worden beschouwd als een toonbeeld van objectiviteit. De kwaliteiten van de kandidaat werden doorgaans veel te positief beoordeeld en de toestand van het bisdom veel te negatief om kwijtschelding of vermindering van te betalen taken

28 M. DIERICKX, *De oprichting der nieuwe bisdommen in de Nederlanden onder Filips II, 1559-1570*, Antwerpen, 1950, p. 67-68.

29 In het aartsbisschoppelijk archief bleef een brief bewaard van aartsbisschop Jacob Boonen, waarin hij deken Aubermont van de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal van Doornik aanbeval (MECHELEN, *Aartsbisschoppelijk archief*, Archivalia over het bisdom Brugge, nr. 27). Welke kandidaten verder nog door anderen naar voor werden geschoven konden we niet achterhalen.

30 BRUGGE, *Rijksarchieff*, Nieuw Kerkelijk Archief, nr. 121.

te verkrijgen³¹. We kunnen deze vaststelling bevestigen doordat in het onderzoek naar De Quinckere de getuigenis van de Gentse bisschop Antoon Triest ontbreekt. Zoals reeds opgemerkt was Triest niet opgezet met het optreden van De Quinckere in de Staten van Vlaanderen. Zijn getuigenis had de mindere kanten van de kandidaat aan het licht kunnen brengen. Wel werden volgende getuigen gehoord³²: (1) Arnold van Mechelen, licentiaat theologie, kanunnik in het Sint-Donaaskapittel te Brugge sinds 1596 en aartsdiaken vanaf 1605 (+1635); (2) Jan Baptist van Blootacker (Blotagrius), licentiaat rechten, kanunnik (1587) en cantor (1622) in het Sint-Donaaskapittel (+1630); (3) Joannes van de Velde (Veldius), licentiaat theologie, kanunnik in het Sint-Donaaskapittel (1618) en aartspriester sinds 1623 (+1635); (4) Jan van der Stickele, lid van de gemeenteraad van Ieper, die De Quinckere regelmatig ontmoet had in de Staten van Vlaanderen; (5) J.B. Schoormann, licentiaat in de rechten en raadsheer te Gent, die De Quinckere meermaals ontmoet had met betrekking tot de Staten van Vlaanderen en hem had geassisteerd bij zijn lessen aan het priesterseminarie; (6) Willem Michiels, licentiaat in de rechten en raadsheer te Brugge, die De Quinckere kende van zijn optreden in de Staten van Vlaanderen en (7) Jacob Boonen, aartsbisschop van Mechelen (1621-1655).

De bul waarin paus Urbanus VIII de benoeming van Servaas De Quinckere bevestigde, werd opgemaakt op 18 maart 1630³³. Vervolgens dienden nog drie stappen te worden voltooid alvorens Servaas De Quinckere officieel als bisschop kon optreden. De inbezitneming van de bisschopszetel gebeurde op 23 maart 1630, waarna op 11 mei 1630 het *placet regis* door Filips IV werd uitgevaardigd met toestemming om de bisschop officieel te benoemen en te wijden³⁴. Op 16 juni 1630 ging men uiteindelijk over tot de wijding van De Quinckere als zevende bisschop van Brugge. Hierbij koos hij voor de leuze *Benedicam Dominum in omni tempore* ("Ik loof de Heer te allen tijde").

31 CLOET, 'Het algemeen profiel', p. 238.

32 A.-L. JADIN, *Procès d'information pour la nomination des évêques et abbés des Pays-Bas, de Liège et de Franche-Comté d'après les archives de la Congrégation consistoriale*, dl 1 1564-1637, Rome, 1928, p. 220-222. (n.v.d.r.: de eerste drie zijn verder geïdentificeerd via: [J.F. FOPPENS], *Compendium chronologicum episcoporum Brugensium, necnon praepositorum, decanorum et canonicorum, &c ecclesiae cathedralis S. Donatiani Brugensis*, Brugge, 1731, passim).

33 BRUGGE, *Rijksarchief*, Oorkonden, charter blauw nummer, nr. 6077.

34 BRUGGE, *Rijksarchief*, Oorkonden, charter blauw nummer, nr. 6055.

Portret van De Quinckere door J.G. Canneel (F. VAN DE PUTTE, *Histoire du diocèse de Bruges*, Brugge, 1850, tussengevoegd tussen p. 60 en 61).

Bisschoppelijke visitaties

Tijdens het provinciaal concilie te Mechelen (26 juni-20 juli 1607) werden talrijke besluiten en hervormingen doorgevoerd met het oog op het uitvoeren van de beslissingen van het concilie van Trente (1545-1563)³⁵. Een van die decreten betrof de verplichting aan alle bisschoppen om tweejaarlijks de parochies van hun bisdom te visiteren. Onderstaande tabel geeft ons een overzicht van de bisschoppelijke visitaties van De Quinckere die in de *Acta Episcopatus* worden vermeld.

Datum	Parochie
5 oktober 1632	Koolkerke
28 november 1632	Assebroek
1 juni 1633	Koolkerke
13 juni 1633	Oudenburg
14 juni 1633	Ettelgem
	Jabbeke
	Varsenare
3 juli 1633	Assebroek
16 december 1633	Zande
31 juli 1634	Brugge Sint-Walburga
21 november 1634	Brugge Sint-Salvator
12 mei 1637	Oostende
13 mei 1637	Leffinge
	Gistel
	Torhout
15 mei 1637	Roeselare
21 en 22 juni 1637	Ardoois

Tabel 1: Visitaties uitgevoerd door Servaas de Quinckere. Bron: BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B16-18.

Servaas de Quinckere heeft tijdens zijn episcopaat slechts zeventien parochies persoonlijk bezocht, waarvan er twee binnen de muren van de stad Brugge gelegen waren (Sint-Salvator en Sint-Walburga). Hier dienen we echter aan toe te voegen dat de

35 M. CLOET, 'De gevolgen van de scheiding der Nederlanden op religieus, cultureel en mentaal gebied van ca. 1600 tot 1650', in: J. CRAEYBECKX & F. DAELEMANS (red.), *Op gescheiden wegen: handelingen van het colloquium over de scheiding der Nederlanden, gehouden op 22-23 november 1985 te Brussel, Leuven, 1985*, p. 53-75.

bisschop ook enkele malen een andere persoon in zijn plaats de visitatie liet uitvoeren³⁶. De beknopte verslagen vermelden zelden wie De Quinckere met zich meenam tijdens zijn visitaties. Op 13 juni 1633 werd de bisschop vergezeld van zijn secretaris Bernard van Thienen, meester Jacob vanden Haeghe en notaris Hiëronymus van Leeuwe³⁷. Vermoedelijk namen zij ook deel aan het bezoek aan de parochiekerk van Oudenburg diezelfde dag, alsook aan de visitaties van de parochies Jabbeke, Varsenare en Ettelgem op 14 juni 1633. Vervolgens werd de bisschop bij zijn bezoek aan de parochiekerk van Zande “*vergheselschapt met een notaris publicq, en[de] eenighe poorters van Brugghe aenghenomen t’zynder bewaerenesse ieghens quaetdoeners die by den wech te vresen syn*”³⁸.

Het bezoek van de bisschop werd bovendien niet altijd vooraf gemeld aan de parochiepriester. Soms deed De Quinckere dit bewust, zoals bij zijn bezoek aan de parochiekerk van Zande, om de priester “*gheen occasie te gheven van hem te absenteren*”³⁹. Soms gebeurde het dat hij gewoon toevallig passeerde en een bezoekje wilde brengen aan de parochie⁴⁰. Hierdoor kwam het wel eens voor dat de bisschop de pastoor wegens diens afwezigheid niet kon ontmoeten. In Ettelgem kreeg hij bijv. de *Sacramentalia* niet te zien omdat de pastoor, die de sleutels van het rustaltaar bij zich had, afwezig was⁴¹. De Quinckere bleek bij zijn visitaties vooral aandacht te besteden aan het onderhoud van het kerkgebouw en haar toebehoren. In sommige parochies liet dit echter te wensen over. Zo stelde hij in de kerk van Ettelgem vast dat de hosties er bedorven waren en was de bisschop niet tevreden over de hygiëne in de parochiale kerk van Koolkerke⁴².

36 We komen hier verder nog op terug.

37 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B16, f. 232’.

38 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B16, f. 279’.

39 *Ibidem*.

40 Zoals bij zijn bezoek aan de parochie Koolkerke: BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B16, f. 212’.

41 “*In qua non visitavit Sacramentalia propter absentiam D[omi]ni Pastoris, qui claves repositorii secum habebat.*” (BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B16, f. 235’).

42 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B16, f. 235’. In Koolkerke stelde hij vast dat het water in de doopvont “*niet net en was, maar druypsels van[de] kerssen daerop zwemmende.*” (BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B16, f. 212’).

Ondanks de verplichting heeft De Quinckere zich niet om de twee jaar verplaatst naar alle parochies binnen zijn bisdom. Dit probeerde hij deels goed te maken door enkele malen een plaatsvervanger voor deze taak aan te duiden. Op 30 juli 1631 liet hij de deken van Torhout een visitatie uitvoeren in de parochie van Oostkamp “*midts zyne Eerw[eerdichei]t zelve die nyet en mochte doen om[m]e d’oorloghe*”⁴³. Op 17 maart 1634 werd aan de vice-deken van Oudenburg, Pieter Reyvaert, de opdracht gegeven om het volledige decanaat van Oudenburg te visiteren en op 15 april 1638 kreeg aartsdiaken Antoon van Bourgondië de taak om het decanaat Damme te visiteren⁴⁴. Ten slotte kreeg diezelfde Antoon van Bourgondië op 25 april 1638 de opdracht van De Quinckere om het volledige bisdom Brugge te bezoeken⁴⁵. We zien hier echter een groot verschil met zijn Gentse collega, bisschop Antoon Triest, die gedurende zijn episcopaat (1623-1654) de ruim 150 parochies van zijn bisdom om de twee à drie jaar persoonlijk bezocht en hiervan eigenhandig een verslag neerschreef⁴⁶.

Volgens Marc Therry kunnen er echter twee gegronde redenen worden aangehaald waarom De Quinckere zijn bisdom zo weinig visiteerde⁴⁷. Een eerste betreft de gevorderde leeftijd van de bisschop waardoor hij zich regelmatig ziek meldde. Om diezelfde reden stuurde hij ook op 7 juni 1634 een verzoek naar Rome om voortaan te mogen worden vrijgesteld van de viering op Witte Donderdag, gezien “*de zware leeftijd van zeventig jaar en zijn zwakke lichaam*”⁴⁸. Hij stelde de deken van Sint-Donaas voor als zijn plaatsvervanger en ontving hiervoor op 30 september 1634 een positief antwoord uit Rome⁴⁹. Ten tweede was er de aanhoudende oorlog die van reizen een gevaarlijk avontuur maakte.

43 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B16, f. 95^v, in margine; we hebben reeds in de inleiding gewezen op het gewelddadig oorlogsjaar 1631.

44 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B17, f. 30^v; B18, f. 36^r.

45 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B18, f. 37^r.

46 CLOET, ‘Antoon Triest’, p. 397. Deze visitatieverslagen werden door Michel Cloet getranscribeerd en uitgegeven (M. CLOET, *Itinerarium visitationum Antonii Triest episcopi Gandavensis (1623-1654)*, Leuven, 1976, 577 p.).

47 THERRY, *De dekenij Roeselare*, p. 57-58.

48 “*attenta gravi aetate Septuaginta annorum, eiusque corporis imbecillitate.*” (BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B17, f. 40^v).

49 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B17, tussengevoegde folio tussen f. 40 en f. 41.

Beide redenen verklaren volgens ons echter niet waarom De Quinckere ook zo weinig de parochies binnen de stadsmuren heeft gevisiteerd, die op een veel kortere afstand van het bisschoppelijk paleis lagen en dus minder risicovol en vermoeiend waren. Bovendien gebeurde het dat De Quinckere aanwezig was in een parochie, maar niet de moeite nam om een bezoek te brengen aan de kerk. Op 4 september 1632 was de bisschop aanwezig in Gistel, maar hij had “*gheen tyet om inde parochiekercke aldaer te houden ordinaire visitatie. . . midts de corticheyt des tydts*”⁵⁰ en daarom zond hij nadien schriftelijke richtlijnen aan de kerkmeesters⁵⁰. Ten slotte kon een persoonlijk contact tussen de bisschop enerzijds en de parochianen en priesters van zijn bisdom anderzijds gedurende deze moeilijke oorlogsperiode het katholieke geloof een extra duwtje in de rug geven. Zoals reeds vermeld diende De Quinckere zich in deze moeilijke tijden net te profileren als een bisschop die met veel toewijding en enthousiasme de Tridentijnse hervormingen in zijn bisdom probeerde door te voeren, iets waar hij op dit vlak volgens ons en heel wat anderen alvast niet in is geslaagd.

Servaas de Quinckere kreeg inderdaad heel wat kritiek voor het niet uitvoeren van de bisschoppelijke visitaties. Niet enkel inter-nuntius Richard-Pauli Stravius, die zijn afkeer van de bisschop in zijn briefwisseling met kardinaal Barberini niet onder stoelen of banken stak, toonde zich hierover bijzonder misnoegd⁵¹. Ook de deken van Sint-Donaas, Karel van den Bosch, sprak zich in een brief aan de Geheime Raad heel streng uit over De Quinckere:

“Car l’obmission des visites de cures hors et dedans les villes, de cloistres d’hommes et de femmes, et de tant d’autres fonctions episcopales, sans doutes ne procede que de ceste imbecillité et grand eage, a quoy si l’on adiouste la morosité maladie peu separable de ces grand eages ont trouvera la vraye cause du deplorable estat de ce diocese”⁵².

50 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B16, f. 182’.

51 Zo schrijft hij op 6 september 1636 kennelijk overdreven: “*Depuis sa nomination, il y a sept ans, il n’a jamais fait la visite du diocèse, où vices et hérésies augmentent journellement.*” (W. BRULEZ (red.), *Correspondance de Richard Pauli-Stravius (1634-1642)* (Analecta Vaticano-Belgica. 2e Série: Nonciature de Flandre, X), Brus-sel-Rome, 1955, p. 157).

52 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B256: bundel S. de Quinckere.

Relatie met de Brugse geestelijkheid

Het persoonlijk contact met de parochiepriesters was eerder beperkt door de weinige visitaties die De Quinckere tijdens zijn episcopaat uitvoerde. We kunnen ons bijgevolg ook de vraag stellen of dit zich vertaalde in een eerder laks beleid vanwege De Quinckere ten opzichte van de pastoors en andere geestelijken in zijn bisdom. We zullen in wat volgt dieper ingaan op de verhouding tussen de bisschop en enkele belangrijke religieuze instanties binnen het bisdom. Was er sprake van een goede samenwerking of eerder van een gespannen verhouding?

De dekens vande Christenhede

Het bisdom Brugge telde 116 parochies die vanaf 1618 werden verdeeld onder zeven dekenijen: het Brugse district, Aardenburg, Damme, Gistel, Oudenburg, Torhout en Roeselare. De deken vormde een belangrijke schakel tussen de bisschop enerzijds en de parochiepriesters anderzijds. Hun taak was veelvuldig van aard. In de eerste plaats werd hen sinds het provinciaal concilie van Mechelen de verplichting opgelegd om de twee jaar de parochies binnen hun decanaat te visiteren. Ten tweede was men verplicht schandelijk en ongepast gedrag vanwege parochiepriesters te melden aan de bisschop⁵³. Ten slotte waren ze ook gemachtigd de verschillende pastoors binnen hun decanaat samen te roepen om hen op de hoogte te brengen van de statuten en decreten die door de bisschop werden uitgevoerd.

Voor dit onderzoek werden geen decanale visitatieverslagen teruggevonden en ook de instructies van De Quinckere aan zijn dekens zijn bijzonder schaars. Een van de belangrijkste richtlijnen had betrekking tot de misbruiken vanwege de officialiteit. We komen hier later nog op terug. Bijgevolg beperken we ons hier tot een kort overzicht van wie door de Quinckere tot deken werd benoemd.

Het wordt vrij snel duidelijk dat De Quinckere zich graag liet omringen met vertrouwelingen die hij vaak de supervisie gaf over meerdere decanaten tegelijkertijd. Christiaan vanden Berghe, met wie de bisschop een duidelijk meningsverschil had over de

53 Voor een voorbeeld zie voetnoot 73.

toekomst van het seminarie, werd op 20 december 1631 ontslagen als deken van Damme en opgevolgd door Joannes Theodorus Schotte⁵⁴. Schotte had niet toevallig in juni van datzelfde jaar een lovende brief naar de bisschop gestuurd waarin onder meer het volgende te lezen stond:

*“La reputation que Vostre Seigneurie Reverendissime s’est acquise dez long temps d’un tres vertueux et tres suffisant prelat, m’a donne toutes les envies du monde de pouvoir estre quelque assume a son chapitre, affin de considerer de plus pres de si dignes qualitez, et ii rendre toute sorte d’obeissance.”*⁵⁵

Schotte werd al snel een van de naaste medewerkers van De Quinckere. In december 1631 werd hij belast met het onderzoek naar het gedrag van de pastoors van Leffinge en Oostende⁵⁶. Daarnaast was hij ook een van de personen die geregeld als examinator de concursus voorzat. Schotte oefende de functie van deken van Damme uit tot en met mei 1634. Op 24 april 1637 werd hij vervolgens benoemd tot deken van Aardenburg en in augustus 1637 wordt hij voor de eerste maal vermeld als deken van Roeselare⁵⁷.

Ook Petrus Reyvaert, pastoor van Varsenare, kreeg van De Quinckere meerdere decanaten onder zijn toezicht. Op 13 mei 1634 werd hij benoemd als deken van Damme⁵⁸, een functie die hij uitoefende tot in maart 1638. Tegelijkertijd was hij tussen 1634 en 1638 ook actief als deken van Oudenburg⁵⁹.

Ten slotte vermelden we ook nog Philippus-Carolus van Innis, pastoor te Ardoorie en deken van Gistel vanaf 4 september 1630. Tussen 25 september 1630 en augustus 1637 was hij ook actief als deken van Torhout⁶⁰. Tussen 18 juli 1635 en augustus 1637 oefende hij bovendien supervisie uit over het decanaat Roeselare⁶¹. Ook hij

54 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B16, f. 118^v. (n.v.d.r. Schotte - voordien kanunnik van het Sint-Pieterskapittel in Anderlecht - was van 23 juni 1651 tot 22 september 1653 ook kanunnik van het Sint-Donaaskapittel. Vergelijk met: [FOPPENS], *Compendium*, p. 127).

55 BRUGGE, *Rijksarchief*, Nieuw Kerkarchief, nr. 202.

56 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B16, f. 114^v.

57 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B18, f. 15^v.

58 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B17 f. 33^v.

59 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B17, f. 63^v.

60 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B16, f. 19^v.

61 Philippus-Carolus Van Innis stierf in augustus 1637 (BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B17, f. 133^v; THERRY, *De dekenij Roeselare*, p. 155).

hield er een vriendschappelijke relatie met De Quinckere op na⁶². Dit blijkt onder meer uit de benoemingen van familieleden door de bisschop. Zijn broer Joachim werd op 3 september 1630 aangesteld tot kapelaan van de Onze-Lieve-Vrouwekapelanij in de kerk van Ardooië⁶³. Twee jaar later werd Joachim van Innis door de bisschop gepromoveerd tot deken van Roeselare, nadat Herman Scholl uit zijn ambt werd ontslagen⁶⁴. Op 21 en 22 juni 1637 ging De Quinckere bovendien naar Ardooië, waar hij aanwezig was bij de inwijding van de kruisweg die door pastoor Van Innis was ingericht⁶⁵. Dit is een opmerkelijk feit, vermits de bisschop zich zelden buiten de muren van zijn bisschoppelijk paleis begaf, en getuigt van een hechte band tussen de twee heren.

De parochiepriesters

We wezen eerder al op de cruciale rol die de parochiepriester speelde binnen de kerkelijke hiërarchie sinds het concilie van Trente. De priester werd vergeleken met “de goede herder” die geen enkele van zijn “schapen” uit het oog mocht verliezen en hen op het goede pad moest houden door ze te onderwijzen met het woord van God⁶⁶. Bijkomend werd van een pastoor geëist dat hij een te familiale omgang met zijn parochianen vermeed. Hij diende er bovendien een onberispelijke levenswandel op na te houden, een goed fysiek voorkomen te hebben en sober gekleed de straat op te gaan⁶⁷. De pastoor diende dus voor zijn parochianen een lichtend voorbeeld te zijn. De Quinckere tolereerde geen “*Pasteurs die onghelyck doen aen heurlieder prochiaenen duer huerlieder onghesticht leven, daer zy die schuldich syn te voeden duer goede leerynghe ende exempelen van ghestichticheyt*”⁶⁸.

62 M. THERRY, *De dekenij Roeselare*, p. 153-155.

63 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B16, f. 13'.

64 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B16, f. 190'.

65 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B18, f. 17"-18'.

66 H. JEDIN, 'Le concile de Trente a-t-il créé l'image-modèle du prêtre?', in: J. COPPENS (red.), *Sacerdoce et célibat: études historiques et théologiques*, Louvain, 1971, p.120; M. CLOET, 'De personalisering van de zielzorg na Trente: ambities en realisaties in de Mechelse kerkprovincie', in: *Trajecta. Tijdschrift voor de geschiedenis van het katholieke leven in de Nederlanden*, 9 (2000), p. 4-5.

67 M. THERRY, 'De diocesane clerus', in: CLOET, *Het bisdom Brugge*, p. 105-106.

68 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B17, f. 47'.

Het streven naar een waardige clerus en een krachtdadig optreden tegen priesters die tekortschoten was bijgevolg een heel opvallend element in het beleid van De Quinckere. Celibaatsovertredingen, ruziën en zich te veel met geld- of andere wereldlijke zaken inlaten waren enkele van de meest voorkomende problemen waartegen de bisschop zeer streng optrad. Dat De Quinckere bovendien niet zo een hoge dunk had van zijn parochiepriesters en dit niet onder stoelen of banken stak, blijkt uit een brief van Stravius aan Barberini waarin hij het volgende schreef over De Quinckere:

*“Dans ses paroles et ses actions, il montre qu’il est fou et sans cervelle, ou bien peu affectionné à la foi, car il appelle publiquement tous les prêtres de son diocèse “méchants papistes”, terme employé ordinairement par les hérétiques, et les accuse tous d’ivrognerie, de sacrilège, de concubinat et de vices semblables, à tel point que le gouverneur hollandais de l’Écluse s’est vanté plusieurs fois de ce que l’évêque était de sa religion, ce que pense aussi une bonne partie de la population du diocèse.”*⁶⁹

In de eerste plaats werden pastoors die samenwoonden met een jonge huishoudster verzocht deze zo snel mogelijk weg te sturen⁷⁰. Pastoors die de celibaatsverplichting met de voeten traden werden zonder meer uit hun functie ontslagen en door de bisschop uit het bisdom verbannen. Franciscus Gaspoel, deservitor in Hoeke, werd wegens te familiäre omgang met zijn dienstmeid uit het bisdom verbannen⁷¹. Hij diende een verzoekschrift in om alsnog in het bisdom te mogen verblijven maar De Quinckere wees dit resoluut af⁷². Naar de pastoor van Torhout werd een onderzoek bevolen nadat deken vanden Berghe had gemeld dat hij zeker wist dat de dienstmeid van de pastoor bij hem in de kamer sliep. Een kanunnik van het ka-

69 BRULEZ, *Correspondance*, p. 157-158.

70 Aan de pastoor van Oedelem werd bijv. - weliswaar kort vooraleer De Quinckere bisschop werd - volgend bevel gezonden: “*Ordinatum fuit scribi ad dominem pastorem in Oelem ut ase dimittat quandam feminam ...*” (BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B15, f. 71^v).

71 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B16, f. 174^r.

72 “*Om meerder inconvenienten te voorkomen die uut zulcke v[er]metentheyt soud en mueghen spruyten, ordonneert aen[de] voorschr[even] heer Franschoys Gaspoel, dat hy terstondt uut de stede en[de] prochie voors[eyt] [= Hoeke] ende uut het Bisdom van Brugge vertrecke en[de] alle zyn meubelen uut het v[er]melde huus pastorael ruyme.”* (BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B16, f. 181^v).

pittel had hen bovendien horen praten tot laat in de nacht en had een groot vermoeden dat ze elkaar ook fysiek hadden leren kennen⁷³.

Enkele pastoors werden door De Quinckere op de vingers getikt omdat ze hun pastorale taak niet naar behoren uitvoerden. De bisschop ontving zelfs twee maal een klacht van de parochianen zelf omdat zij vonden dat ze aan hun lot werden overgelaten door hun pastoor. Op 21 juni 1631 beklaagden de parochianen van Ramskapelle zich over “den onghetrauwen dienst” van hun pastoor⁷⁴. Ook over Guiliaeme Craene, pastoor van Oostkamp, kwam een klacht binnen bij De Quinckere, omdat hij meer in Brugge vertoefde dan in zijn eigen parochie⁷⁵. In Oostende vond de prelaat dan weer dat het gedaan moest zijn met de “veele disorderen, tweedrachticheden, en[de] andere ongheregheltheden.”⁷⁶ Hij zou in de toekomst bovendien veel strenger optreden tegen geestelijken die zich schandelijk gedroegen doordat ze “inden choor onder den dienst . . . contentantie houden, ongheschicktel[uyck] lachen, slaepen, ofte onder den dienst inde voorkercke ofte elders gaen wandelen.”⁷⁷. Enkele parochiepriesters begaven zich ten slotte te vaak naar het door “de ketters” bezette Sluis. Tobias de Mey, pastoor in Stalhille, werd hier verschillende keren voor vermaand. De Quinckere schrijft in de *Acta Episcopatus* over deze priester:

“Zijn groote stouticheyt, duer de welcke zeer dickwils hij hem derft transporteren naer Sluys, en[de] ander quartieren den Vyandt van[de] Catholycke religie onderworpen, niet ieghenstaen[de] hem t’zelve by zyn Eerweerd[ighey]t zeer dickwils ende mondely[n] [ver]boden is gheweest.”⁷⁸

Ook de pastoor van Eeklo riep De Quinckere op het matje vanwege verdachte uitstapjes naar Sluis en Aardenburg, gebieden die door protestanten werden bezet⁷⁹.

Naast het strenge optreden tegen onwaardige priesters probeerde

73 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B15, f. 71^v-72^r. Dit gebeurde wel net vòòr De Quinckere tot bisschop gewijd werd.

74 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B16, f. 84^v.

75 De pastoor mocht zich na de klacht nog slechts eens om de veertien dagen naar Brugge begeven en hij werd verplicht om alle dagen in zijn parochie aanwezig te zijn tot 10 uur 's morgens en opnieuw vanaf 15 uur in de namiddag (BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B16, f. 95^v).

76 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B16, f. 60^r.

77 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B16, f. 61^r.

78 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B17, f. 84^v-85^r.

79 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B16, f. 16^v.

Servaas De Quinckere ook controle uit te oefenen op de benoeming van de pastoors in zijn bisdom via het organiseren van een vergelijkend examen of *concursum*. Deze benoemingsprocedure werd ingesteld door het concilie van Trente om een einde te stellen aan de wantoestanden die vaak gepaard gingen met het priesterschap. Via het inrichten van een examen voor aspirant-pastoors hoopte men een meer waardige clerus in de parochies te kunnen aanstellen⁸⁰. Onderstaande tabel geeft een overzicht van de concursussen die door De Quinckere werden georganiseerd voor het bisdom Brugge.

Datum	Parochie
27 januari 1632	Ettelgem
	Sint-Laureins
16 april 1632	Damme
1 oktober 1632	Oudenburg
8 juni 1633	Brugge O.-L.-Vrouw (3 ^{de} portie)
30 juni 1633	Ettelgem
16 september 1633	Beernem
27 oktober 1633	Brugge Sint-Catharina
	Sint-Pieters-Op-De-Dijk
1 februari 1635	Brugge Sint-Anna en Sint-Kruis
1 februari 1635	Houtave
31 maart 1635	Beerst
20 juni 1635	Koolskamp (uitgesteld)
30 juni 1635	Koolskamp
7 december 1635	Brugge O.-L.-Vrouw (2 ^{de} portie)
	Westkapelle
	Oostkerke
18 maart 1637	Brugge O.-L.-Vrouw (2 ^{de} portie)
22 september 1637	Ardoois

Tabel 2: Concursussen georganiseerd door bisschop Servaas de Quinckere. Bron: BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B16-18.

Er werd in totaal tussen januari 1632 en juni 1637 vijftien maal een concursus georganiseerd voor achttien vacante plaatsen. Dit is opvallend meer dan bij alle voorgangers van De Quinckere samen. Enkel onder bisschop Triest werd één concursus georganiseerd. Er werd telkens een drietal weken op voorhand aangekondigd waar en wanneer het

⁸⁰ T. QUAGHEBEUR, *De concursus in het aartsbisdom Mechelen 1568-1786: pastoorsbenoemingen in het beneficiale landschap van de Nieuwe Tijd*, Brussel, 2004, p. 44-45.

examen zou plaatsvinden. Onder De Quinckere werden deze altijd afgenomen in het bisschoppelijk paleis (“*in palatio episcopali*”). In de *Acta Episcopatus* wordt vaak vermeld wie er voor het examen kwam opdagen. Meestal waren er niet meer dan drie deelnemers en soms gebeurde het dat er geen enkele kandidaat verscheen omwille van de oorlogsomstandigheden. Op 1 oktober 1632 meldde zich geen enkele kandidaat op de concursus voor Oudenburg⁸¹. Vervolgens schrokken de vijandigheden ook de kandidaten voor het examen voor Beernem op 16 september 1633 af⁸². De concursus voor Koolskamp, oorspronkelijk gepland op 20 juni 1635, werd tien dagen uitgesteld “*vanwege de turbulente toestand van het land en de gevaren op de wegen*.”⁸³. De *Acta Episcopatus* geven niet altijd aan waarom een examen werd georganiseerd. Soms staat er vermeld dat de concursus werd gehouden na het overlijden van een pastoor (“*vacantem per obitum*”) en eenmaal na het vrijwillig ontslag van een pastoor (“*vacantem per liberam resignationem*”)⁸⁴. Als examinatoren werden Johannes Beltram (penitencier in het kapittel van Sint-Donaas), Arnoldus van Mechelen (aartsdiaken), Antoon van Bourgondië (aartspriester) en Philippus-Carolus van Innis (pastoor van Ardoeie en deken van verschillende decanaten) vaak vermeld.

De traditie die onder De Quinckere was ontstaan om op regelmatige tijdstippen een concursus te organiseren werd door zijn opvolgers niet verdergezet. We kunnen Servaas de Quinckere op dit vlak dus zeker vooruitstrevend noemen. Het is pas vanaf 1671, onder bisschop Franciscus de Baillencourt, dat de concursus in het bisdom opnieuw meer ingeburgerd zou geraken⁸⁵.

*De reguliere clerus, casus: de Brugse bedelorden*⁸⁶

De bedelorden werden te Brugge vertegenwoordigd door de dominicanen, augustijnen, kapucijnen en minderbroeders-recollet-

81 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B16, f. 183’.

82 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B16, f. 259’.

83 “*propter p[raese]ntes turbas huius patriae, et pericula itinerum*” (BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B17, f. 127’).

84 Voor Ettelgem op 30 juni 1633 (BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B16, f. 239’).

85 THERRY, ‘De diocesane clerus’, p. 103.

86 Ik heb mij hier beperkt tot de casus van de bedelorden omdat deze tijdens het episcopaat van De Quinckere voor heel wat ophef heeft gezorgd en ons opnieuw wat meer vertelt over het karakter van de bisschop. Voor de relatie tussen De Quinckere en de Brugse vrouwenkloosters verwijs ik graag naar mijn masterscriptie (MOERMAN, *Een bisschop onder vuur*, p. 75-82).

ten. De parochiepriesters kregen echter heel wat concurrentie van de leden van de bedelorden bij het uitoefenen van hun taken. De broeders verzorgden vaak de preken en eigenden zich een groot deel van de zielzorg van de stedelijke bevolking toe. Dit leidde tot heel wat bevoegdheidsconflicten tussen de parochiepriesters en deze bedelorden⁸⁷. Ook onder Servaas De Quinckere stak dergelijk conflict de kop op, waarop de bisschop besloot dat de bedelorden hun activiteiten dienden stop te zetten.

In een brief uit juni 1636 schreef De Quinckere dat hij “*tot synder leedwesen*” had gehoord dat de activiteiten van de bedelorden, zijnde het organiseren van processies, het prediken en het horen van de biecht, vele schandalen met zich meebrachten “*tot ontstichtinghe van simpel persoons*.”⁸⁸. Vanuit Rome zou hij bovendien op 26 mei 1636 de boodschap hebben gekregen dat de bedelorden deze activiteiten moesten stopzetten. De bedelorden stapten hierop naar de Raad van Vlaanderen waar ze verklaarden dat de bisschop hen het verbod had opgelegd bovengenoemde activiteiten verder uit te oefenen, zonder hen hierover te willen horen. Een twintigtal religieuzen waren namelijk samen naar het bisschoppelijk paleis getrokken om De Quinckere verantwoording te vragen over zijn drastische beslissing. De bisschop had hen echter koeltjes geantwoord dat “*hij andere affairen gheoccupeert synde en sulcx gheltalle niet en moeste hooren ende verbalicken antwoorden*.”⁸⁹.

Volgens de Raad van Vlaanderen had De Quinckere wel degelijk de boodschap gekregen uit Rome om de activiteiten van de bedelorden stop te zetten en dienden ze zich hierover te beklagen bij de hoogste instanties. Op 19 juni 1636 zond ook internuntius Stravius hierover een brief naar De Quinckere, waarin hij verduidelijkte dat de bisschop aan de bedelorden geen totaal verbod mocht opleggen om het woord van God te prediken, maar wel de plaatsen waar zij dit mochten doen kon beperken.

87 A.-L. VAN BRUAENE & M. BAUWENS, ‘De Sint-Jacobskerk te Gent. Een onderzoek naar de betekenis van de stedelijke parochiekerk in de zestiende-eeuwse Nederlanden’, in: *Handelingen der maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent*, 65 (2012), p. 111.

88 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B256: bundel S. de Quinckere.

89 GENT, *Rijksarchief*, Raad van Vlaanderen, 10897.

Op 23 juni 1636 vaardigde De Quinckere volgend decreet uit:

*“De religieusen van de vijf cloosters van de vier biddende ordens te weten Jacopijnen, Augustijnen, Carmers Recollecten ende Capucijnen de welcke niet en vermeughen processien te draghen buyten huerlieder cloosters, te predicken, biechte te hooren ende dierghelijcke gheestelicke oeffeninghen te doen sonder daer toe schriftelick by de bisschoppen gheapprobeert te zijn.”*⁹⁰

Personen die vòòr 26 mei 1636 reeds een toestemming hadden verkregen, zouden opnieuw een aanvraag moeten indienen bij de bisschop⁹¹. Het verzet vanwege de orden wakkerde nog meer aan en eind juni vermelden ook de resolutieboeken van de stad Brugge dat het stadsbestuur de bedelorden zou steunen in hun protesten tegen de bisschop⁹².

Dankzij de bemiddeling van Claude de Humyn werd op 3 september 1636 een akkoord afgesloten tussen De Quinckere en de kapucijnen van Brugge⁹³. Over de andere bedelorden wordt in het akkoord niet gesproken, maar er zijn in het bronnenmateriaal ook geen klachten meer terug te vinden van de andere orden. Het akkoord bevatte twee belangrijke aspecten. In de eerste plaats werd er een overeenkomst bereikt met betrekking tot de processies: de kapucijnen mochten hun jaarlijkse processie van de broederschap van Onze-Lieve-Vrouw blijven organiseren, alsook gelijkaardige processies die ze al langetijd gewoon waren te doen. Voor andere processies moesten ze de toestemming van De Quinckere vragen, die te allen tijde de processie kon stilleggen wegens chaos of wanorde. In de tweede plaats moesten broeders die reeds de toestemming hadden verkregen om te prediken en de biecht te horen hier geen nieuwe aanvraag voor indienen. Wie nog geen toestemming had verkregen diende wel een aanvraag in te dienen alsook een onderzoek te ondergaan om te controleren of men hier wel geschikt voor was.

Na het akkoord zijn geen klachten meer terug te vinden over de

90 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, Bz56: bundel S. de Quinckere.

91 Religieuzen die tegen dit decreet ingingen zouden in de maand die daarop volgde door de bisschop worden geëxcommuniceerd omdat ze zich hadden “*verwoordert niettegenstaende de ordonnantie by de welcke het verboden es te predicken sonder de toestemming van de bisschop.*” (BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, Bz56: bundel S. de Quinckere).

92 L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Mémoriaux de Bruges: recueil de textes et analyses de documents inédits ou peu connus, concernant l'état social de cette ville, du quinzième a u dix-neuvième siècle*. Brugge, 1913-1920, dl.2, p. 207-208.

93 BRUSSEL, *Algemeen Rijksarchief*, Geheime Raad, nr. 1129. Voor een volledige transcriptie van het akkoord, zie: MOERMAN, *Een bisschop onder vuur*, p. 109-110.

bedelorden. Alleen Stravius schrijft in zijn correspondentie met kardinaal Barberini op 6 september 1636 nog over een incident, dat aan het akkoord voorafging:

“Il n’a aucun soin du salut des âmes; pendant que Stravius était à Bruges, survint la mort du curé d’Ostende, causée par la peste; comme il n’y avait aucun ecclésiastique pour administrer les sacrements aux pestiférés, le magistrat demanda à l’évêque de députer provisoirement quelques Capucins ou Frères Mineurs, qui s’étaient offerts spontanément, mais on ne put obtenir cette permission. [...] il préférerait laisser vivre et mourir la population sans messes et sans sacrements, que de permettre aux pères susdits de les administrer.”⁹⁴

De bisschop en zijn dienstmeid

Bovenop de vele kritieken over het niet uitvoeren van de bisschoppelijke visitaties en zijn moeizaam contact met de Brugse geestelijkheid, duikt er in de bronnen nog een derde, veel gehoorde klacht op over De Quinckere: een relatie met een zeker Anna de Latere, dienstmeid in het bisschoppelijk paleis te Brugge. Een vreemde aantijging die op zijn minst van enige schijnheiligheid zou getuigen, nu we hebben gezien hoe streng Servaas De Quinckere optrad tegen parochiepriesters die zich niet hielden aan de celibaatsverplichting.

Op 23 augustus 1631, tijdens een vergadering van de bisschoppen te Brussel, doken de eerste klachten op over de ongepaste verhouding tussen de twee. Er werd beslist een zekere Berardus van Gent, kapucijn te Brugge en vriend van De Quinckere, naar de bisschop te sturen. Een eerste bezoek had echter weinig indruk, waardoor de kapucijn in 1632 een tweede maal naar het bisschoppelijk paleis werd gezonden met enkele brieven van de landvoogdes die De Quinckere ertoe moesten aanzetten zijn dienstmeid te ontslaan⁹⁵. Opnieuw werd hier echter geen gehoor aan gegeven waardoor Berardus van Gent zich in oktober 1632 een derde keer naar de bisschop moest begeven. De Quinckere weigerde hem echter te woord te staan en schreef enkele dagen later zelf een brief naar de landvoogdes om haar te zeggen dat ze slecht geïnformeerd werd en voortging op valse beschuldigingen⁹⁶. Desalniettemin

94 BRULEZ, *Correspondance*, p. 158.

95 BRULEZ, *Correspondance*, p. 554.

96 P. HILDEBRAND, *De kapucijnen in de Nederlanden en het Prinsbisdom Luik*, dl. 9, Antwerpen, 1955, p. 19.

antwoorde de landvoogdes op 9 december 1632 dat de bisschop binnen de veertien dagen zijn dienstmeid diende weg te sturen of er zouden strengere sancties volgen⁹⁷.

De zaak bleef enige tijd rusten tot, in augustus 1634, een brief werd verzonden aan De Quinckere vanwege Don Fransisco de Moncada, interimair landvoogd. Deze had vernomen dat de bisschop zich nog steeds niet had geschikt naar de bevelen van de landvoogdes. Indien Anna de Latere binnen de maand niet aan de deur werd gezet, zou de Moncada andere instanties aan het werk zetten om dit in zijn plaats te doen⁹⁸. Daarenboven zorgde internuntius Stravius, in september 1634, ervoor dat ook kardinaal Francesco Barberini op de hoogte werd gebracht van het schandaal rond de Brugse bisschop. Op 23 september 1634 antwoorde de kardinaal:

*“On réfléchira au remède et, dans l’entretemps, Stravius peut, par l’intermédiaire d’un religieux, lui faire savoir que le bruit de ses excès est parvenu jusqu’à Rome et que, s’il ne se corrige pas, la punition sera grande et rapide”*⁹⁹.

Opnieuw werd Berardus van Gent als tussenpersoon naar de bisschop gestuurd. Op 13 december 1634 zond hij een verslag van dit bezoek aan Stravius, waaruit blijkt dat De Quinckere opnieuw niet opgezet was met het bezoek van de kapucijn: hij liet Berardus niet uitspreken, rukte de brieven uit zijn handen en liep verontwaardigd weg. Na deze laatste interventie was het geduld van de kapucijn duidelijk op en zag hij geen andere remedie dan de bisschop uit zijn ambt te ontslaan.¹⁰⁰ Hij besloot bovendien dat het gedrag van De Quinckere volledig te wijten was aan zijn *“bezetenheid met de duivelin en haar boze geesten”*¹⁰¹. Ook in Rome werd de dienstmeid gezien als de oorzaak van alle ellende en schreef kardinaal Barberini op 20 januari 1635:

*“Comme la cause du mal est la présence de sa servante, Stravius doit de toute façon provoquer son éloignement et, s’il n’y a pas d’autre moyen, la faire arrêter par le bras séculier”*¹⁰².

97 BRUSSEL, *Algemeen Rijksarchief*, Raad van State en Audiëntie, 2040/3.

98 BRUSSEL, *Algemeen Rijksarchief*, Geheime Raad, 1129.

99 BRULEZ, *Correspondance*, p. 17.

100 BRULEZ, *Correspondance*, p. 555.

101 *“sua charissima utpote daemonica et spiritu eius maligno totaliter possessus”* (BRULEZ, *Correspondance*, p. 554).

102 BRULEZ, *Correspondance*, p. 40.

Dat men hier snel werk van zou maken, blijkt uit een schrijven van aartsbisschop Boonen aan de stad Brugge, verzonden op 26 januari 1635. De aartsbisschop had kort voordien de promotor van zijn geestelijk hof naar het Brugse bisschoppelijk paleis gestuurd die had vastgesteld dat de dienstmeid daar nog steeds aanwezig was. Boonen was daarenboven bijzonder misnoegd over het feit dat de geruchten over De Quinckere en zijn dienstmeid zich ook buiten Brugge aan het verspreiden waren. Hij wou er alles aan doen om haar weg te halen en over te brengen naar de bisschoppelijke gevangenis te Gent¹⁰³.

Op 30 maart 1635 was het zover en werd Anna de Latere meegenomen uit het bisschoppelijk paleis. Enkele dagen voordien hadden de schepenen van de stad hiervoor toestemming en assistentie gevraagd aan de vorst¹⁰⁴. Een brief van De Quinckere gericht “*Aenden Coninck*” getuigt over deze gebeurtenis¹⁰⁵.

Tussen elf en twaalf uur 's middags hadden de promotor van de aartsbisschop, een schepen van de stad Brugge (Alexander de Meulenaere) en heel wat ander personeel, zich naar het paleis begeven. De heren hadden een slotenmaker bij die onmiddellijk alle deuren opende opdat het volledige huis kon worden doorzocht. Anna de Latere werd gevonden op haar kamer “*sieckertierich liggende, deur zeker accident in haer been, waervan zy eenighe maenden te bedde geleghen hadde*”. Er werd haar opgedragen zich aan te kleden waarna zij door de straten en over de markt van Brugge werd gesleurd, volgens De Quinckere op een moment waarop er “*grootte confluentie van volck is, ende meer dan op een ander tyt [...] om den vertoonder te meer t'affronteren, ende schande anne te doen*”. Later op de avond werd Anna naar de bisschoppelijke gevangenis te Gent overgebracht. Stravius schrijft daarna nog aan kardinaal Barberini: “*on a constaté, grâce à ses cicatrices, qu'elle s'est fait plusieurs fois tirer du sang des pieds pour se faire avorter, et qu'elle a commis d'autres actes infâmes et scandaleux avec l'évêque*”¹⁰⁶. In zijn brief vroeg De Quinckere om haar over te brengen naar het Gentse hospitaal de Bijloke waar haar been kon worden verzorgd, maar hier werd geen gehoor aan gegeven.

103 BRUGGE, *Stadsarchief*, 118: Resolutieboek stad Brugge 1632-1641, f. 119^v-120^r.

104 BRUGGE, *Stadsarchief*, 118: Resolutieboek stad Brugge 1632-1641, f. 120^v-121^r.

105 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B256: bundel S. de Quinckere.

106 BRULEZ, *Correspondance*, p. 59-60.

Enkele maanden na haar opsluiting overleed Anna de Latere in de kerkers van de Gentse bisschoppelijke gevangenis. De Quinckere liet het lichaam van Anna na haar overlijden terug naar Brugge overbrengen om haar daar een eervolle begrafenis te geven die hij zelf voorzat¹⁰⁷.

Het is in deze zaak opvallend hoe men alle schuld in de schoenen van de dienstmeid heeft geschoven en haar regelmatig vergeleek met de duivel en de bron van alle kwaad. De Quinckere zelf werd na het wegsturen van zijn dienstmeid niet meer gestraft en al helemaal niet uit zijn ambt ontslagen, iets waar nochtans door Stravius en Berardus van Gent op werd aangestuurd. Ook Pater Hildebrand en Wilfrid Brulez waren verrast hoe traag Rome hier werkte¹⁰⁸. Het is pas door de samenwerking van wereldlijke en religieuze autoriteiten in de Zuidelijke Nederlanden dat iets werd ondernomen om het schandaal te doen ophouden. Stravius ergerde zich hier mateloos aan en schreef op 30 mei 1637 aan kardinaal Barberini *“Voyant qu’on n’applique aucun remède aux excès et scandales de l’évêque de Bruges, Stravius n’en écrit plus rien”*¹⁰⁹.

Ten slotte kan men zich ook afvragen of de beschuldigingen van de internuntius aan het adres van de Brugse bisschop niet met een korreltje zout moeten worden genomen en grotendeels het gevolg zijn van een slechte relatie tussen de twee. Brulez heeft zich ook die vraag gesteld en stelt vast dat Stravius vast en zeker enige vijandigheid koesterde tegenover De Quinckere. Het dossier dat door Stravius werd samengesteld over de bisschop is echter *“tellement impressionnant”* dat we de beschuldigingen niet enkel kunnen toeschrijven aan persoonlijke haatgevoelens van Stravius voor De Quinckere¹¹⁰.

107 Stravius was ook hier niet mee gediend: *“Il a fait transporter de cadavre d’Anne de la prison de Gand à Bruges, où lui furent faites des obsèques solennelles, qu’il présida; Il n’eut même pas honte de célébrer une messe de requiem pour son âme, ayant revêtu pour l’occasion une chasuble blanche.”* (BRULEZ, *Correspondance*, p. 158).

108 HILDEBRAND, *De kapucijnen*, dl.9, p. 21; BRULEZ, *Correspondance*, p. XXXVI.

109 BRULEZ, *Correspondance*, p. 207.

110 BRULEZ, *Correspondance*, p. XXXVI.

De Brugse officialiteit

Tenslotte wensen we nog even in te gaan op de relatie tussen De Quinckere en de Brugse kerkelijke rechtbank. De *Curia Spiritualis episcopatus Brugensis* ofte Brugse officialiteit (ook wel Geestelijk Hof genoemd), werkte met verschillende ambtenaren die door de bisschop van Brugge werden benoemd. In de eerste plaats was er de officiaal (dit ambt werd in de door ons onderzochte periode uitgeoefend door Henricus de Gaule), die zich bezighield met het veroordelen, vrijspreken of opleggen van straffen. De officiaal werd voor zijn materiële taken bijgestaan door een griffier (uitgeoefend door Nicasius Audeians), die werd verkozen onder de notarissen van het bisdom. Daarnaast stelde elke bisschop een promotor aan die het ambt van Openbaar Ministerie vervulde. Deze promotor werd in zijn taken bijgestaan door een aantal boden die de beslissingen van de officiaal betekenden of tot uitvoer brachten en waren belast met het aanhouden van criminelen. Andere actoren binnen het Geestelijk Hof waren tenslotte de zegelbewaarder (bevoegd voor het innen van de boeten), de advocaten en de procureurs¹¹¹.

De kerkelijke rechtbanken hadden een buitengewone bevoegdheid *ratione materiae* en *ratione personae*. Materieel strekte hun bevoegdheid zich uit tot kerkelijke (burgerlijke) zaken zoals vorderingen tot nietigverklaring van een huwelijk, vorderingen tot scheiding van tafel en bed en beneficiale zaken zoals geschillen over kerkelijke mandaten en inkomsten. *Ratione personae* was het Geestelijk Hof bevoegd voor misdrijven gepleegd door een geestelijke en voor persoonlijke (burgerlijke) vorderingen tegen geestelijken¹¹².

De relatie tussen Servaas De Quinckere en de Brugse officialiteit verliep echter niet altijd van een leien dakje. Op 22 maart 1632 ontsloeg de bisschop namelijk alle personeelsleden wegens klachten en protesten over hun verschillende misbruiken, excessen en nalatigheden¹¹³. Diezelfde dag worden de officiaal (Henricus

111 J. MONBALLYU, 'Een kerkelijke rechtbank aan het werk tijdens de contrareformatie. De rechtspraak van de officialiteit van Brugge tussen 1585 en 1610', in: M. DECALUWÉ, V. LAMBERT & D. HEIRBAUT (red.) *Inter amicos: liber amicorum Monique van Melkebeek*, Brussel, 2011, p. 126-127.

112 MONBALLYU, 'Een kerkelijke rechtbank', p. 127.

113 "fuit ibidem protestatus et conquestus de diversis eorum respectue abusibus, excessibus et negligentis, atque o[mn]es absolvit a suis respectue officiis, et iuramentis." (BRUGGE, Bisschoppelijk Archief, B16, f. 134^v).

de Gaule), de griffier (Nicassius Audeians) en een bode (Judocus Scheemaekere) wel opnieuw in hun functie hersteld op voorwaarde dat zij zich zouden schikken naar de hervormingen die de bisschop zou doorvoeren¹¹⁴. Vier maanden later, op 16 april 1632, wordt het nieuwe reglement voor de officialiteit neergeschreven in de *Acta Episcopatus*¹¹⁵. De belangrijkste maatregel betrof de verplichting aan de boden ('officieren') om een ontvangstbewijs te geven aan personen die een boete kwamen betalen met vermelding van reden, plaats en datum van de betaling. Indien de bode dit niet deed en er kwam aan het licht dat de boete een tweede maal werd geïnd, moest de hij een viervoud van dat bedrag uit eigen zak aan de zegelbewaarder van de officialiteit betalen¹¹⁶. Daarnaast werden ook nieuwe regels neergeschreven over de organisatie en samenwerking binnen het Geestelijk Hof, zoals de manier waarop de zaken in de toekomst verdeeld gingen worden. Ook de manier waarop het loon zou worden berekend werd gedetailleerd neergeschreven in het reglement.

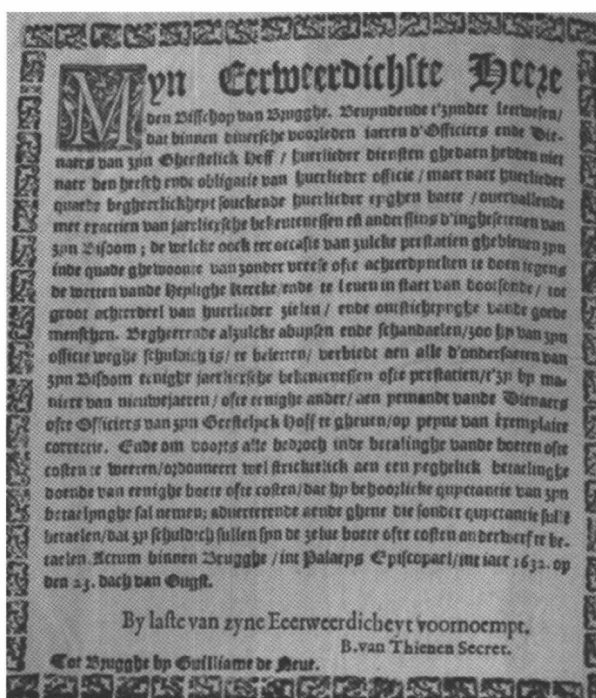
In augustus 1632 werden de inwoners van het bisdom via een gedrukt mandement op de hoogte gebracht van de organisatorische veranderingen van het Geestelijk Hof. Opnieuw werd de nadruk gelegd op het verbod om nog een boete te betalen zonder hiervan een ontvangstbewijs ("quyctantie") te eisen, alsook het verbod om "enighe jaerlicxsche bekentenessen ofte prestatien t'zy by maniere van nieuwejaeren ofte eenighe ander" te doen aan de leden van de officialiteit. De dekens van het bisdom kregen de verplichting om dit mandement onder hun parochiepriesters te verspreiden, die het vervolgens gedurende zes weken iedere zondag luid en duidelijk moesten voorlezen vanop de kansel, opdat het goed in het geheugen van de parochianen zou zijn gegrift en niemand zich nog in de toekomst zou kunnen beroepen op onwetendheid of vergeetachtigheid.¹¹⁷

114 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B16, f. 134^r.

115 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B16 f. 163^r-168^r; een volledige transcriptie van dit reglement is terug te vinden in: MOERMAN, *Een bisschop onder vuur*, p. 103-108.

116 MOERMAN, *Een bisschop onder vuur*, p. 104.

117 BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B16, f. 176^r.

Decreet van bisschop De Quinckere over de officialiteit. Bron: BRUGGE, *Bis-
 schoppelijk Archief*, B16, bijgevoegd druksel tussen f. 175 en f. 176.

OVERDRACHT VAN DE EPISCOPALE MACHT EN OVERLIJDEN

Het laatste jaar van zijn episcopaat trok De Quinckere zich geleide-
 lijk aan terug in zijn bisschoppelijk paleis. Uit de *Acta Episcopatus*
 blijkt dat de handelingen van de bisschop zich meer en meer gin-
 gen beperken tot het strikt noodzakelijke. Volgens Stravius was
 deze passieve houding te wijten aan het verdriet om het overlij-
 den van zijn dienstmeid¹¹⁸. Het blijft echter een vraagteken of de
 internuntius het hier bij het rechte eind heeft, na het overlijden
 van Anna De Latere zal hij bijv. nog zes van de zeventien visitaties
 uitoefenen in 1637. Ook een verzwakking van zijn fysieke gezond-

¹¹⁸ BRULEZ, *Correspondance*, p. 158: "Depuis la mort d'Anne de Lattre, il tient dans sa
 maison, avec tout autant de scandale, la soeur de la défunte".

heid gedurende het laatste jaar, iets waar De Quinckere gedurende zijn episcopaat vaak over klaagde, kan aan de basis liggen van de daling van het aantal bisschoppelijke activiteiten. Een tweetal weken voor zijn dood droeg De Quinckere zijn episcopale macht over aan de deken van Sint-Donaas, Karel vanden Bosch, als “*in spiritualibus et temporalibus generalem et specialem vicarium*”.

Servaas De Quinckere overleed op zaterdag 3 maart 1639 te Brugge. Het lichaam van de bisschop werd op 5 maart proces-siegewijs van het Brugse bisschoppelijk paleis naar de kathedrale kerk van Sint-Donaas gebracht, waar de begrafenisplechtigheid plaatsvond. Hierna werd de bisschop naar zijn laatste rustplaats gebracht, het klooster van Bethanië¹¹⁹.

Het vicariaat *sede vacante*, bestaande uit drie kanunniken van het Sint-Donaaskapittel, Pieter de Blende (cantor), Jan Beltram (penitencier) en Karel vanden Bosch (deken), zou een drietal jaar lang de leiding van het bisdom op zich nemen. Pas op 26 januari 1642 nam Nicolaas de Haudion het roer over.

CONCLUSIE

Hoewel het laatste woord over Servaas de Quinckere met deze bijdrage zeker en vast nog niet is gezegd, kunnen we hem op basis van bovenstaande analyse alvast niet beschouwen als “een prototype van de contrareformatorische bisschop”¹²⁰. Hij sloot zich tijdens een groot deel van zijn episcopaat op achter de muren van zijn bisschoppelijk paleis, toonde zich weinig bereid om met de religieuzen in zijn bisdom in dialoog te treden en hield er een affaire met zijn dienstmeid op na. Dit laatste getuigt op zijn minst van een hypocriete houding vanwege de bisschop. Hij verwachtte namelijk van de parochiepriesters in zijn bisdom dat ze er een onberispelijke levenswandel op nahielden, wat uiteraard een strikte

119 GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Mémoriaux de Bruges*, dl.2, p. 214. Na de afschaffing van het klooster van Bethanië door keizer Jozef II werd het lichaam van De Quinckere op 8 juni 1784 overgebracht naar de Sint-Donaaskathedraal, waar hij begraven lag tot aan de vernieling van de kerk op 14 oktober 1799 (BRUGGE, *Bisschoppelijk Archief*, B75, f. 99^v-100^r; DE SCHREVEL, ‘Quynckere, Servais De’, k. 528).

120 Zoals M. CLOET de Gentse collega en tijdgenoot van De Quinckere beschrijft in: ‘Antoon Triest’, p. 394-405.

naleving van de celibaatsverplichting inhield. Dit alles tastte de geloofwaardigheid van De Quinckere aan. Zijn harde aanpak kon bij weinigen op begrip rekenen, wat zich ook vertaalde in een opstandige houding vanwege enkele geestelijken, zoals de internuntius, de deken van Sint-Donaas en de Brugse bedelorden.

Het streven naar een bekwame clerus via het oprichten van vergelijkende examens (concursum) voor aspirant-pastors en het hardnekkig optreden van De Quinckere tegen de misbruiken in de Brugse officialiteit zijn twee positieve initiatieven binnen het episcopaat van de bisschop. Deze verdwijnen echter in het niets vergeleken met de vele klachten die over De Quinckere circuleerden.

Onze bijdrage bevestigt alvast de opvattingen die in het verleden reeds over De Quinckere door enkele historici werden geformuleerd. Bovendien is de casus De Quinckere een mooi voorbeeld van het feit dat er tussen de contrareformatische idealen die op het concilie van Trente in de zestiende eeuw werden geformuleerd en de situatie op het terrein een grote kloof kon gapen. Tenslotte toont dit artikel aan dat het leven van de religieuze elite tijdens de vroegmoderne periode allesbehalve saai hoefde te zijn. Heel wat bisschoppen, zowel uit het Brugse diocees als daarbuiten, wachten nog steeds op een historicus/a die hun episcopaat eens grondig onder de loep neemt.